

Леся ПОЛІХА

ДИЗАЙН МОЛОДІЖНИХ ТА ДИТЯЧИХ ВИДАНЬ ЗАКАРПАТТЯ 1919-1944 рр.

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (29).

Поліха Л. Дизайн молодіжних та дитячих видань Закарпаття 1919-1944 рр.; 14 стор.; кількість бібліографічних джерел – 8; мова українська.

Анотація. На основі аналізу графічних складових часописів у статті виявляються характерні риси у дизайні молодіжних та дитячих видань Закарпаття 1919-1944 рр. Наведено приклади робіт художників Й.Бокшай, М.Михалевича, Ф.Манайла.

Ключові слова: дизайн, молодіжні та дитячі видання, Закарпаття, Й.Бокшай, М.Михалевич, Ф.Манайло.

Елементи та прийоми оформлення суспільно-політичних видань відрізняються від молодіжних, дитячих, спортивних тощо. Скромність та стриманість у дизайні притаманні освітнім, бізнесовим, науковим виданням, тоді як молодіжні та дитячі часописи вирізняються строкатістю та динамічністю. Типологічні особливості дизайну молодіжних та дитячих часописів на початку ХХ століття можна виявити на прикладах закарпатських видань.

Сучасні вимоги і тенденції з огляду на типологічні особливості періодичних видань викладені у навчальних посібниках російського дизайнера та журналіста Сергія Головка «Типология прес-дизайну» [4], та «Дизайн ділових періодичних видань» [3]. Автор висуває свою, оригінальну концепцію типології прес-дизайну, ілюструючи теоретичні положення прикладами конструювання поліс.

«Оформление русских журналов для детей» – навчальний посібник радянського періоду російського вченого О. Камкіна для студентів факультету художнього оформлення друкованої продукції [5]. Детальний опис видань, на жаль, має суттєвий недолік – відсутність ілюстрацій, які б яскраво доповнили текстовий матеріал.

Типологічним ознакам в дизайні та рекламі ЗМІ приділяє увагу російський дослідник В.Тулупов у книзі «Газета: маркетинг, дизайн, реклама / Нові підходи у виданні газет» [8], зокрема аналізує міські громадсько-політичні, ділові, обласні молодіжні, обласні громадсько-політичні часописи.

На початку ХХ століття зацікавленість молодого покоління друкованими ЗМІ вітали й заохочували, адже зміст і тематика періодичних видань першої половини ХХ ст. допомагала виховувати національно свідоме, сильне духом і

характером покоління, а оформлення часописів розвивало естетичні смаки аудиторії. Найбільш популярними часописами для дітей та молоді у 1919-1944 рр. були видання «В'їночок для подкарпатських д'їточок», «Пластун», «Молодая Русь», «Юный друг», «Руська молодежь», «Карпатська молодь» та ін.

Особливою художньою виразністю характеризуються шапки (логотипи) періодичних видань, що мають ілюстративний компонент. Така практика оформлення була притаманною вікторіанському стилю, коли періодичні видання надзвичайно щедро прикрашали ілюстративними елементами, часом руйнуючи стилістичну цілісність.

Оригінальним є логотип «В'їночок для подкарпатських д'їточок», створений видатним закарпатським майстром Й. Бокшаєм (Рис. 1). Художник та педагог Йосип Бокшай, відомий своїми мистецьким творами, що відображають народний побут і звичаї українського народу, велику увагу приділяв вихованню дітей. Він був автором багатьох обкладинок та ілюстраційних заставок закарпатської періодики. Аналізований логотип Й. Бокшай виконаний у стилі модерн, за канонами якого шрифтова частина органічно доповнює ілюстративну і зливається з нею (але якщо роз'єднати ці частини, то вони можуть існувати й автономно). Сюжет та модернове графічне виконання логотипу повністю відповідає типу дитячого видання.

«Юношество» – журнал юні Червоного Хреста – мав символічне оформлення, за винятком окремих випадків. На незмінному зразку обкладинки, крім традиційного символу Червоного Хреста, зображена яблуня на фоні карпатських гір, у коренях якої розцвітає квітка, схожа на едельвейс (іще один символ Карпат) (Рис. 2). Дослідниця журналістики О.Косюк зазначає: «...Декодування міфосеман-

тики творів ЗМІ перетворюється в азартну гру (вихід із власної буденності у віртуальний світ сакральних цінностей), у вимірах якої (на жаль/на щастя) неможливо керуватися звичайними етико-естетичними оцінками на кшталт: «гуманно-негуманно», «етично-неетично», «естетично-неестетично». Саме тому масова комунікація (зокрема журналістика), яка, наче радар, першою реагує на найменші зміни настроїв суспільства, так активно залучає міфологізм до стратегій текстотворення, подання й сприймання інформації» [6]. Це сто-

сується і подачі графічної інформації, тому досить складно інтерпретувати такий багатий на символи ілюстративний матеріал часопису «Юношество». Композиція обкладинки чітко сегментована з допомогою рамок і має центрове осьове вирівнювання. Верхня та нижня частини у декорованих рамках уміщують текст, середня – графічне зображення. Статичність композиційного вирішення не порушує навіть динаміка зображеного руху плодів, які немов летять від крони у різні боки.

ПІСНЯ ШКОЛЯРЯ.

Гуляй, гуляй, гарно сынку,
Ты маленький школярику!
Веселися ты пѣснями,
И сокольскими забавами.

Спѣши, спѣши, гарно сыне,
Най Ты никто не вѣсмыѣ,
Глянь на право и на льво,
И рядочками ходи смѣло.

Рости, рости, дитя миле,
Най Ты matka выколыше,
Тота matka нам остьм одна,
Наша мила Република.

(Виноков)

ЕМЕРИХ ПАВУК
ул. III. к.л. г.т.м. в Хустѣ.

Рис. 1. «Вѣнчок для подкарпатских дѣточок», 1926 р., март, рочник VII, число 7.

Рис. 2. «Юношество» 1930 г., сентябрь, годъ III, число 1.

«Молодая Русь» – «періодическій журнал общества карпаторусскихъ студентовъ «Возрожденіе» въ Прагѣ». На візуальному рівні у цьому часописі немає яскраво виражених типологічних ознак. Проаналізуємо три відмінні зразки оформлення обкладинки цього видання: 1930 року (два різних приклади) і 1931 року. При створенні обкладинки 1930 р. (№ 2) застосовано шрифтовий тип оформлення із використанням символіки краю – герба (для назви видання обрано шрифт в'язь) (Рис. 3), у

№№ 3-4 представлений комбінований тип оформлення, де шрифтову частину поєднано з графічним пейзажним зображенням (Рис. 4). Малюнок має нерозбірливий підпис у правому нижньому кутку. Центральна осьова композиція, пропорційні співвідношення елементів, задіяні мінімальні художні засоби вказують на класицизм. У зразку 1931 року замість графічного малюнка використана фотографія ріки з підписом «Слияніе Черной и Белой Тиссы» (Рис. 5).

Рис. 3. «Молодая Русь», 1930 г., июнь, № 2.

Рис. 4. «Молодая Русь», 1930 г., декабрь, № 3-4.

Рис. 5. «Молодая Русь», 1931 г., мартъ — апрѣль, № 7-8.

«Пластун» – часопис пластової молоді, який доволі часто і кардинально змінював своє графічне обличчя. Звичайно, для такого типу видань перетворення є позитивною рисою, адже молодіжну аудиторію приваблює все нове й прогресивне.

Обкладинки «Пластуна» 1926 і 1930 року мають одного автора – Й.Бокшай. Якщо перший зразок вирізняється кольоровістю й великими розмірами, то другий – ахроматичним виконанням та меншими розмірами. На обидвох зображено пластунів-скаутів, що є виразною рисою оформлення видань для малих читачів. Саме дитячий персонаж стає важливим елементом творення візуального образу цієї типологічної групи.

На обкладинці «Пластуна» 1926 року Й.Бокшай у величній манері зобразив початок дня у таборі пластунів (Рис. 6). Характер стилізації логотипу видання дещо дисонує із реально трактованою ілюстрацією. Дві декоративні лілії підтримують центрову осьову композицію шрифтового логотипу, прапори по обидва боки зверху замикають композиційну побудову обкладинки. Типографіка нижньої частини підпорядковується загальній центральній осьовій побудові. Додатковий текст набраний Літературною гарнітурою, цифри, що позначають рік, номер та число видання, виділені єгипетським шрифтом і більшим кеглем. Середній фрагмент тексту, який містить названі цифри, вирівнюється за рахунок цих величин кеглю. Невеликі абзацні відступи не приносять графічної строкатості. Кольорове рішення у поєднанні з великим форматом часопису (235x315 мм) вирізняє цей зразок на тлі подібних видань. «Пластун» 1926 року оформлений за канонами течії «мистецтво і ремесло», зокрема використано сюжетно-символічний тип створення обкладинки, замкнутість та декоративність композиції, зонування тексту (у відокремленій рамці розташовано зміст і календарні дані часопису). У

складному графічному вирішенні обкладинки Й.Бокшай поєднує декоративність, стилізацію і водночас реалістичний підхід, глибину і багатоплановість.

Зразок «Пластуна» 1930 року (теж у виконанні Й.Бокшай) за характером трохи інший: його обкладинка дещо незвична, адже художник проілюстрував гру «день індіанця» (Рис. 7). Цілісність в оформленні досягнуто за допомогою центральної осьової композиції та урівноваження тонких і товстих штрихів як у шрифтовій, так і в ілюстративній частині. Відтворений зустрічний рух (трава від вітру хилиться в один бік, індіанець показує рукою в інший) надає надзвичайної динаміки й простору. До того ж аналізований взірць не має рамки, яка б спиняла енергію простору, котру намагався передати художник.

Дуже різними за виконанням та стилем є дві обкладинки «Пластуна» 1935 року (за квітень і червень). Обкладинку часопису за квітень можна розділити на три частини: верхню шрифтову (логотип), фотографічну і композиційне поєднання декоративної риси й додаткового тексту (Рис. 8). Логотип має яскраві ознаки художнього напрямку де-стайл (неопластицизм). Рівнотовщинний гротеск із перпендикулярними з'єднаннями виглядає дуже авангардно та органічно на обкладинці молодіжного часопису.

Червневий випуск «Пластуна» 1935 року зовсім інший за характером. На обкладинці вміщено роботу М. Михалевича із зображенням Святого Георгія (Рис. 9). Художник-графік Михайло Михалевич, за часів Карпатської України був членом Реферату ідеологічного і політичного виховання, пропаганди й преси «Карпатської Січі» та брав активну участь у створенні агітаційних матеріалів Українського Національного Об'єднання. В основу аналізованого твору художника закладено сюжет ікони Георгія Переможця, що бореться зі змієм.

Рис. 6. «Пластун», 1926 г., річник IV, число 2.

ПЛАСТУН
„СКАУТ“
ЧАСОПИС ПЛАСТОВОЇ МОЛОДЕЖИ

Рис. 7. «Пластун», 1930 г., новембер, рік IX, число 3.

ПЛАСТУН
ЧАСОПИС ПЛАСТОВОЇ МОЛОДИ
Число 4.

Видання і редакція:
Андрій Ворон

Перевілено на рік IX
Початковий час для відкриття 20 год.

Складено
в друкарні Гітара Рота в Сєвєрєлі

Рис. 8. «Пластун», 1935 г., квітень, 1, рік XIII, число 4.

ПЛАСТУН
ЧАСОПИС ПЛАСТОВОЇ МОЛОДИ

Рис. 9. «Пластун», 1935 г., червень, 1, рік XIII, число 6.

«У різних суспільствах та культурах, у різних народів «образ» ворога набуває деяких загальних рис, – пише науковець І. Гасанов. – Причини й обставини конфліктів та війн різні, але протягом історії існує усталений набір зображення ворога – певний «архетип» ворога, який складається, як мозаїка, з частин. Ворог

зображається: чужаком, агресором, знеособленою небезпекою, богоненависником, варваром, ненаситним окупантом, порушником, садистом, насильником, втіленням зла та потворності, смерті. При цьому головне в «образі ворога» – це його повна дегуманізація, відсутність у ньому людських рис, людського об-

личчя» [2, с. 23-29]. У закарпатському зразку ворог – це змія, який має майже рівні розміри з позитивним персонажем. Контрастні чорні плями на тілі змія підкреслюють різноманітність фактурного графічного рішення. Шрифт, яким написана назва «Пластун», – стилізований устав, а текстова частина, що вказує на спрямованість видання, (напис «часопис пластової молоді») виконана прямолінійним рубаним стилізованим уставом. Тонально насичена й графічно виразна типографіка органічно доповнює твір М. Михалевича, верхня та нижня частини композиції тонально урівноважені. Художник неодноразово запозичував сюжети ікон та проводив аналогії з тогочасною дійсністю, зокрема перейняв і зміст ікони Архангела Михаїла, коли малював агітаційні плакати в часи Карпатської України. Класична композиція обкладинки «Пластуна», де зображений Святий Георгій на коні зі зброєю, який вбиває змія, доповнена фоном карпатського лісу. Не випадково на обкладинці «Пластуна» з'являється ікона Святого Георгія, адже він є опікуном організації Пласт. Графічне рішення «Пластуна» 1935 року представляє символічний підхід у дизайні молодіжних видань. Водночас обкладинка з таким сюжетом і виконанням є виховним компонентом як в естетичній так і в психологічній площині.

Журнал *«Руська молодежь»* видавали для шкільної молоді в умовах угорської окупації Закарпаття (Рис. 10, 11). «Певною мірою можна стверджувати, що він намагався продовжувати славу традицію часопису «Наш Рідний Край», однак до високого рівня своїх попередників так і не зумів піднятися», – такої думки дотримується дослідник преси В.Габор [1, с.459]. Схожість зразків часопису «Руська молодежь» 1941, 1942-1943 років проявляється насамперед у композиції, зокрема верхня частина обкладинки – ілюстративна, нижня – текстова. Подібність простежується також у виборі уставу для логотипів видань, але різними є накреслення та верстка. Невід'ємним елементом дизайну обкладинок аналізованого часопису став винесений зміст, що творить ритм і структурну ясність видання.

На обкладинках видання «Руська молодежь» 1941, 1942-1943 років використано ілюстрації, котрі виконують просвітницьку функцію. Прикладів закарпатських часописів із подібним сюжетом на титулі (зокрема тих, на яких зображено людей, що читають) можна навести чимало – «Месяцеслов» (1900-1924 рр.), «Великий забавний і господарській календарь» (1932, 1939 рр.), «Календарь» (1923) тощо.

Видання *«Юный друг»* (1929 р.) позиціонувало себе як «ілюстрований журнал для юношества», хоча на фоні інших часописів не вирізнялося особливою ілюстративністю. Здебільшого основним ілюстративним матеріалом тут були фотопейзажі. В одному з примірників є кольорова вклейка з картиною художника Б.Ождіана, на якій зображено Мукачівський замок. На обкладинці журналу подано графічний малюнок, перерізаний по діагоналі (Рис. 12). Загальна композиція обкладинки доволі хаотична – календарні дані, розташовані зверху, і назва вирівняні посередині, тоді як нижня текстова частина має ліве і праве вирівнювання. Крім цього, незрозуміла центровка вісь з'являється у двох рядках («Отвественный редактор С.И.Медвеший» та рядок, де вказана ціна), та й орієнтована вона не на середину формату, а на рядок, вирівняний управо. У лівій нижній частині рядки вирівняні прапорцем. Для назви обрано контрастний шрифт, крайні літери якого виходять за межі рядка, внаслідок чого напис стає рухомим. Яскравим модерновим шрифтом набрана текстівка приналежності часопису. Різноманіття типографіки та верстки часопису «Юный друг» вкотре підкреслює особливість творення візуального образу молодіжних та дитячих медіа.

«Альманах самообразовательного кружка учениковъ держ. реальн. гимназіи и русскаго скауті въ Мукачеві» – саме так визначається приналежність періодичного видання *«Наши стремления»* (Рис. 13). Графічна ілюстрація, уміщена на обкладинці, може належати відомому закарпатському художнику Федору Манайлу, який здобув середню освіту саме в цьому закладі (закінчив у 1928 року). Ще одним доказом його авторства можуть бути нечіткі ініціали «Ф.М.» у лівому нижньому кутку зображення. Ф.Манайло художню освіту здобув у Празькій промисловій школі, «...де готували фахівців з монументального та декоративно-прикладного мистецтва. ...Внесок Ф. Манайла у розвиток українського мистецтва було відзначено присвоєнням йому почесного звання заслуженого художника УРСР (1972 р.) та почесного звання народного художника УРСР (1977 р.)» [7, с.20].

Керівництво альманаху «Наши стремления», датованого 1932 роком, могло використати ранні роботи художника (свого учня), чим і пояснюється намальований у наївній манері пейзаж. Сонце, яке освітлює букви «Наши стремления», має певний символічний зміст: відображає прагнення молоді бути світлою, чесною.

тичні заклики до змін у суспільстві. Інші видання, політично не зорієнтовані, у дизайні репрезентували ідею просвітництва, що виражалася через зображення молоді, яка читає, тощо. Динаміка як художній засіб активно застосовувалася для творення дизайну цієї типологічної групи. Принципи оформлення дитячих та молодіжних медіа подібні до засад підготовки книг орієнтованих на читацьку аудиторію, зокрема, йдеться про багату ілюстративність, продиктовану особливістю сприйняття інформації

молоддю та дітьми. Основна відмінність полягає у колірності: у часописах здебільшого ахроматичне наповнення, а в книгах використовують більше кольору. Типографіка цієї типологічної групи часописів представляє широкий діапазон художніх засобів, стилістичних втілень і авторських ідей. Експериментаторство в дизайні обкладинок, логотипів та внутрішніх сторінок є головним чинником формування періодичних видань для дітей та молоді.

Література

1. Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867-1944): [Історико-бібліографічне дослідження / наук. ред-консульт д-р іст. наук М.М. Романюк] / Василь Габор. – Львів, 2003. – 564 с.
2. Гасанов И.Б. Национальные стереотипы и "образ врага" / Исмаил Байрам Гасанов. – М.: РАУ, 1994. – 40 с.
3. Головки С. Б. Дизайн деловых периодических изданий: [учебное пособие для студентов вузов] / Сергей Борисльевич Головки. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 424 с.
4. Головки С. Б. Типология пресс-дизайна / Сергей Борисльевич Головки. – М., ФГОУ ДПО «Институт повышения квалификации работников телевидения и радиовещания», 2009. – 112 с.
5. Камкин О. А. Оформление русских журналов для детей / Камкин О.А. – М.: Московский полиграфический институт, 1964. – 24 с.
6. Косюк О. Міфотворчість у контексті електронних ЗМІ [Електронний ресурс] / Оксана Косюк // Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1579/43/>
7. Небесник І. Манайло Федір Федорович / Іван Небесник // Закарпаття. Хто є хто. [міжнародне довідково-біографічне видання], 3 випуск. – К. Українська академія геральдики, товарного знаку та логотипу, 2007. – С. 20.
8. Тулупов В.В. Газета: Маркетинг, дизайн, реклама : Новые тенденции в издании газет / Владимир Тулупов – Воронеж : Кварта, 2001. – 320 с.

Леся Поліха

ДИЗАЙН МОЛОДЕЖНЫХ И ДЕТСКИХ ИЗДАНИЙ ЗАКАРПАТЬЯ 1919-1944 гг.

Аннотация. На основе анализа графических составляющих периодических изданий в статье выявляются характерные черты в дизайне молодежных и детских изданий Закарпатья 1919-1944 гг. Приведены примеры работ художников И. Бокшай, М. Михалевича, Ф. Манайло.

Ключевые слова: дизайн, молодежные и детские издания, Закарпатье, И. Бокшай, М. Михалевич, Ф. Манайло.

Lesja Polikha

DESIGN OF TRANSCARPATHIAN PERIODICALS FOR YOUTH AND CHILDREN IN 1919 – 1944

Annotation. Based on the analysis of periodicals' graphic components the article reveals typical features in Transcarpathian youth and children's periodicals design in 1919 – 1944. It provides the examples of works belonging to such artists as J. Bokshay, M. Mykhalevych and F. Manaylo.

Keywords: design, youth and children's periodicals, Transcarpathian region, J. Bokshay, M. Mykhalevych, F. Manaylo.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2013 р.

Поліха Леся Ярославівна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри журналістики УжНУ.